

УДК 316.346.2-055.2(477.87)+364-787.522:314.151.3-054.73
DOI: 10.24144/2524-0609.2024.54.189-194

Рюль Вікторія Олександрівна

кандидат соціологічних наук, доцент
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
viktoria.riul@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-7961-1933>

Рюль Крістіан Вільгельмович

магістр першого року навчання спеціальності «Соціологія»
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
ryul.kristian@student.uzhnu.edu.ua

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ЖІНОК ВПО В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті досліджується соціальна адаптація жінок ВПО, які з повномасштабним вторгненням знайшли прихисток на Закарпатті. Мета статті: вивчення способів адаптації жінок ВПО в новому середовищі, а саме в Закарпатській області, задля допомоги у вирішенні найважливіших потреб жінок ВПО на теперішній час, а також ряду пов'язаних з цим досі невирішених проблем. Методи дослідження: аналіз, синтез та систематизації даних про соціальну адаптацію ВПО в Україні; проведено власне пілотажне дослідження жінок ВПО методом анкетування за допомогою Google forms з подальшим аналізом даних в SPSS. Дослідження вивчає способи соціальної адаптації жінок ВПО в новому середовищі, а саме в Закарпатській області, задля допомоги у вирішенні найважливіших потреб жінок ВПО на теперішній час, а також ряду пов'язаних з цим досі невирішених проблем. Проведено аналіз останніх публікацій на дану тему, а також здійснено аналіз основних понять. Також виокремлено інструменти соціальної адаптації ВПО в новому середовищі та проведено власне пілотажне дослідження жінок ВПО методом анкетування за допомогою Google forms з подальшим аналізом даних в SPSS.

Ключові слова: соціальні адаптація, інтеграція, інструменти соціальної адаптації, внутрішньо-переміщена особа, проблеми та потреби ВПО.

Вступ. З повномасштабним вторгненням росії 24 лютого 2022 року, мільйони біженців переміщувались до безпечніших регіонів України та за її межі. В перші дні війни, коли тисячі наляканих людей покидали свої домівки, тисячі людей розгорнули допомогу для своїх співгромадян, які тікали від війни. Кожний регіон нашої держави, який приймав біженців, всього за кілька днів розгорнув потужну систему з допомоги та задоволення первинних потреб біженців. Не виключенням став і наш регіон, оскільки тут розташовані кілька прикордонних переходів, через які тисячі українських біженців тікали до Європи та інших країн світу. В кожному куточку Закарпатської області, який приймав переселенців, було сформовано хаби, де надавалась вся потрібна на той час допомога, а на кордоні було розгорнуто цілі пункти з гарячою їжею, медичною допомогою, інформаційною допомогою для тих, хто стояв у чергах на перетин кордону. Через декілька місяців потоки біженців за кордон в разі скоротились, а ті, хто вирішив залишитись на Закарпатті, почали поступово адаптуватись та планувати своє майбутнє в нашому регіоні. Сам процес соціальної адаптації до нових умов зазвичай не проходив гладко, а вимагав докладання багато зусиль як з боку ВПО, так і з боку приймаючих громад, державних та громадських організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З початком війни на Донбасі в 2014-2015рр. наукові установи України також почали активно досліджувати проблеми ВПО. Восени 2014 р. було створено постійно діючий Форум з питань вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. На базі Форуму в 2014–2015 рр. проведено дві науково-практичні конференції 4 та ряд «круглих столів». Проміжні результати наукових досліджень були підсумовані в Національній доповіді

«Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі» [1].

О.Балакірева узагальнює міжнародний досвід щодо формування державної політики стосовно ВПО та підходів до оцінки їх інтеграції й адаптації. Розглянуті нею функції й можливості державних органів влади, органів місцевого самоврядування, приватного та громадського секторів, сільських громад у цих процесах в Україні. Проаналізовано співвідношення різних форм соціального капіталу ВПО в Україні та обґрунтовано детермінанти їх успішної локальної інтеграції. Встановлено очікування представників приймаючих громад стосовно переселенців, проаналізовано основні ціннісні розбіжності ВПО та представників приймаючих громад. Запропоновано комплекс практичних рекомендацій щодо доцільних напрямів державної політики з адаптації та інтеграції ВПО в Україні [2].

Ю.Жданович, узагальнюючи різні наукові тлумачення «соціальної адаптації», розглядав її як процес, за якого особистість пристосовується до соціального середовища і при цьому впливає на це середовище, що також спричинює зміни останнього, то варто говорити про тісний зв'язок адаптації з інтеграцією. Отже, соціальна адаптація тісно пов'язана з інтеграцією особистості в систему соціально-психологічних зв'язків та стосунків, що виникають у новому соціальному середовищі життєдіяльності. Разом із тим можна говорити, що інтеграція в групу є результатом успішної адаптації особистості [3].

Таке тлумачення соціальної адаптації найбільш точно, на нашу думку, характеризує соціальну адаптацію внутрішньо-переміщених осіб, адже вони суттєво вплинули на всі сфери життя того нового середовища в якому опинились.

І.Титар, уточнюючи зміст понять «адаптація» та «інтеграція» по відношенню до ВПО в теоретичному та емпіричному вимірах, прийшов до висновку, що адаптація й інтеграція ВПО є комплексними процесами. Вони об'єднують декілька сфер, які можуть досліджуватися різними науками – медициною, психологією, соціологією, антропологією, економікою тощо.

Існує два теоретико-методологічні підходи, які виходять за межі конкретної науки та представляють досить різні кути зору на те, чим є адаптація й інтеграція ВПО: соціокультурний і ресурсний. Соціокультурний підхід приділяє більшу увагу внутрішньому світу ВПО, суб'єктивним вимірам адаптації й інтеграції, ресурсний – зовнішнім атрибутам ВПО та, відповідно, об'єктивним параметрам [4].

Погоджуючись з такими висновками, додаємо, що саме на ресурсний підхід потрібно орієнтуватись при соціальній роботі з ВПО, а на соціокультурний підхід при психологічній роботі з ВПО.

Я.Юрків та Д.Луканов досліджували труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя та прийшли до висновку, що пошук адекватних шляхів, способів психолого-педагогічної допомоги цим верствам ВПО, в пристосуванні до життя в новому соціокультурному середовищі, повинно стати ключовою ланкою соціальної роботи з ними [5]. Ми погоджуємось, але слід ще додати, що сучасна соціальна робота з даною категорією населення повинна бути гнучкою, доступною та мультифункціональною, швидко відповідати на нові виклики та задовільнити нові потреби.

Мета статті: вивчення способів адаптації жінок ВПО в новому середовищі, а саме в Закарпатській області, задля допомоги у вирішенні найважливіших потреб жінок ВПО на теперішній час, а також ряду пов'язаних з цим досі невирішених проблем.

Методи дослідження: аналіз, синтез та систематизації даних про соціальну адаптацію ВПО в Україні; проведено власне пілотажне дослідження жінок ВПО методом анкетування за допомогою Google forms з подальшим аналізом даних в SPSS.

Виклад основного матеріалу. Законом України визначено, що ВПО – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [6]. З боку держави вони мають такі пільги як: грошову допомогу, безоплатним місцем проживання та харчування, медичні та соціальні послуги, таким чином базові потреби практично забезпечені державою.

Щодо інструментів соціальної адаптації переселенців, то для їх забезпечення необхідна підтримка та включення не лише держави, а й інших недержавних, громадських та благодійних організацій чи фондів. До першого інструменту соціальної адаптації ВПО можна віднести психологічну підтримку, яка полягає в індивідуальних чи групових консультаціях, терапіях. До другого інструменту відносимо професійну підготовку та перекваліфікацію, які полягають в навчанні новій професії чи збагаченні новими професійними навичками, які сприятимуть працевлаштуванню ВПО та успішній

інтеграції. Третім важливим інструментом є доступ до соціальних послуг і підтримки, як-от медична, фінансова допомога, житло, харчування, тобто необхідно забезпечити їм належні умови життя та доступ до необхідних ресурсів. Останнім важливим інструментом, на нашу думку, є впровадження політики і програм, які сприяють соціальній адаптації ВПО до нових умов, які можуть містити відповідні законодавчі зміни, алгоритми створення спеціальних заходів підтримки, забезпечення доступу до освіти та інших важливих пільг.

За два роки війни Закарпаття прийняло близько 400 тисяч переселенців, частина яких тут залишиться, оскільки немає вже їм куди повертатись. Переважна кількість ВПО це жінки з дітьми, пенсіонери, особи з інвалідністю та проблемами зі здоров'ям. Цим категоріям ВПО надзвичайно важко адаптуватись в новому соціальному середовищі, тому в регіоні активізовано та розгорнуто роботу багатьох соціальних служб, кризових центрів, релігійних (Карітас) та благодійних організацій (Червоний хрест, Неємія, Совине гніздо).

До прикладу в місті Ужгород за підтримки Фонду народонаселення ООН в Україні в партнерстві з громадською організацією «Неємія» відкрили такі центри для підтримки жінок як «ВОНА хаб» та «Вільна». В даних центрах жінки безкоштовно можуть отримати психологічну та соціальну підтримку, вивчати іноземні мови, проходити професійні курси, отримати консультації та допомогу в пошуку роботи. Все це сприяє успішній соціальній адаптації жінок ВПО та інтеграції їх до нового соціального середовища.

У вересні 2023 року було проведено пілотажне соціологічне дослідження серед жінок ВПО, які користуються послугами центрів «ВОНА хаб» та «Вільна». В дослідженні адаптації жінок ВПО до нового середовища прийняли участь 53 жінки з числа внутрішньо-переміщених осіб з різних регіонів України, які зараз проживають в місті Ужгороді. Щодо вікових категорій жінок, то було опитано 3,8% віком від 18 до 25 років; 15,1% віком від 26 до 35 років; 32,1% віком від 36 до 45 років; 28,3% віком від 46 до 55 років; 11,3% від 56 до 65 років; 9,4% старше 65 років. На запитання про віросповідання переважна більшість опитаних – 83% відповіли християнство; по 7,5% вказали на атеїзм та інше; одна опитана (1,9%) вказала агностицизм як релігію її віросповідання. На запитання про область з якої вони приїхали відповіді були такими: третина 35,8% вказали Харківську область; 17% – Донецьку; 13,2% – Дніпропетровську; 11,3% – Запорізьку; 7,5% – Луганську; по 5,7% вказали Херсонську та Київську; по одній опитаній 1,9% вказали Полтавську та Чернігівську області. Більше 25 різних населених пунктів з яких приїхали опитані нами жінки.

На питання про їхній соціальний статус відповіді розподілились наступним чином: більше третини 39,6% працюють; третина 30,2% безробітні; 13,2% пенсіонери; 11,3% особи з інвалідністю; 5,7% студенти. Серед тих, що працюють представлено до 20 професій та посад на яких працюють жінки ВПО в місті Ужгороді або дистанційно за місцем походження. На запитання про значимість мови, якою розмовляє оточення, відповіді опитаних нами жінок ВПО розподілились наступним чином: дві треті 71,7% опитаних відповіли ні, не має значення, а менше третини 28,3% відповіли так, має значення.

На запитання щодо мови спілкування жінок ВПО у побуті, то відповіді були такими: половина опитаних

49,1% вказали російську мову як мову спілкування у побуті, третина 33,9% вказали українську мову як мову спілкування у побуті, 13,2% вказали інше і 3,8%

відповіли, що користуються суржиком для спілкування у побуті (рис.1).

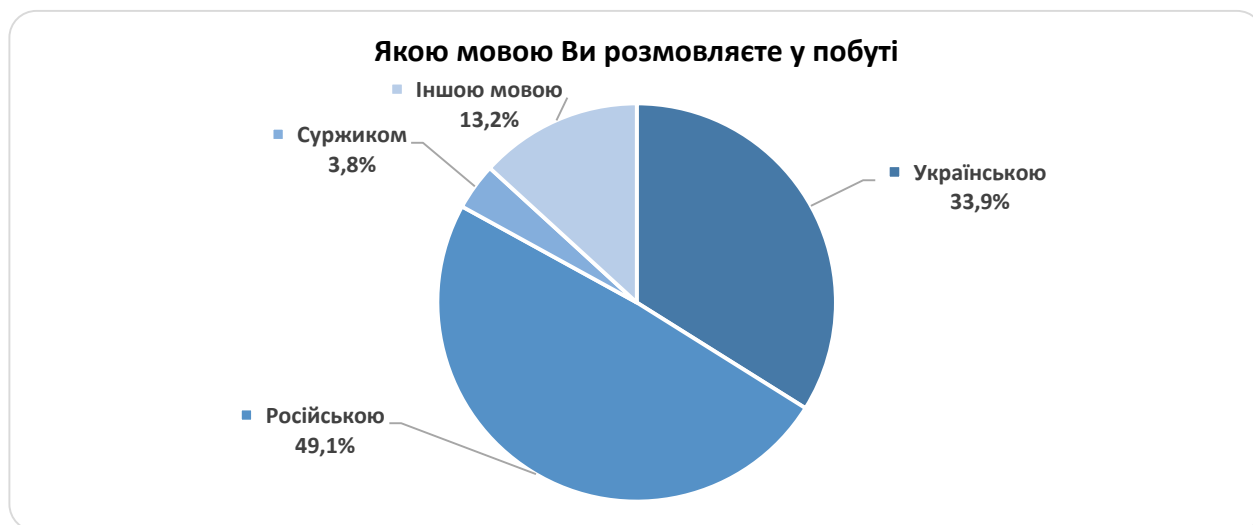

Рис.1. Мова, якою розмовляють жінки ВПО в побуті

А на питання про мову спілкування у громадських місцях відповіді були такими: переважна більшість 86,8% опитаних жінок ВПО вказали, що в громадських місцях вони розмовляють українською мовою; 3,8% розмовляють російською; по 1,9% вказали що розмовляють і українською та російською та суржиком

(рис.2). Щодо споживання російського контенту, то відповіді розподілились наступним чином: 70,7% опитаних жінок ВПО повністю припинили споживати російський контент; 28,3% опитаних все ще продовжують споживати російський контент.

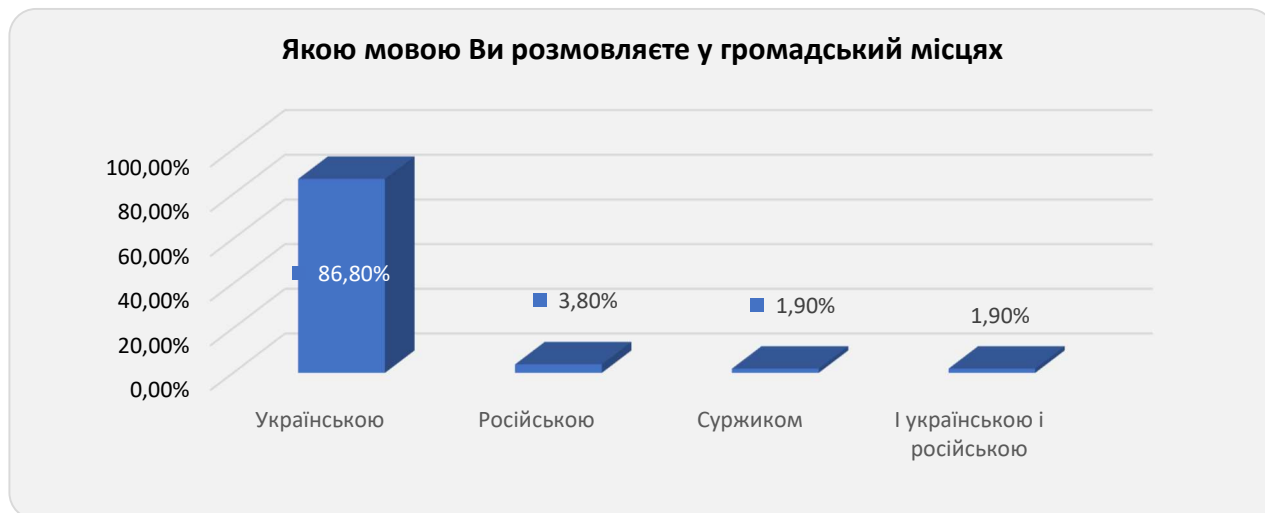

Рис.2. Мова, якою розмовляють жінки ВПО в громадських місцях

В блоці питань про види російського контенту, який дивляться опитані відповіді були наступними: російські розважальні програми дивляться 20,8% опитаних; 79,3% не дивляться російські розважальні програми; музику російських виконавців слухають 15,1%; 84,9% відповіді, що не слухають; контент російських блогерів в соціальних мережах дивляться лише 5,7%; 94,3% відповіді ні.

На такі питання як *Чи читаєте Ви російські новинні телеграм канали*, *Чи переглядаєте Ви канали російських пропагандистів в соціальних мережах* всі опитані

відповіли ні. На питання *Чи споживаєте інший російський контент* лише 5,7% відповіді так; 94,3% відповіді ні.

Щодо питання про наявність знайомих чи родичів у росії, то відповіді розподілились наступним чином: 58,5% опитаних мають там родичів/ знайомих та підтримують з ними контакт; 41,5% опитаних відповіді, що не мають там родичів/ знайомих.

На питання *Чи вся Ваша родина виїхала разом з Вами* 54,7% опитаних вказали, що кілька членів їх родини виїхали разом з ними; 34% зазначили, що разом з

ними виїхала вся їх родина; 11,3% відповіли, що жоден з членів їх родини з ними не виїхав.

На блок запитань про допомогу у вирішенні потреб та проблем ВПО з боку різних організацій відповіді були наступними: 56,6% отримали допомогу від

Товариства Червоного Хреста; 64,2% отримали допомогу від ГО «Неемія»; 18,9% від БФ «Карітас»; 66% отримали допомогу від ГЦ «Совине гніздо»; 24,5% отримали допомогу від представників місцевої громади (рис.3).

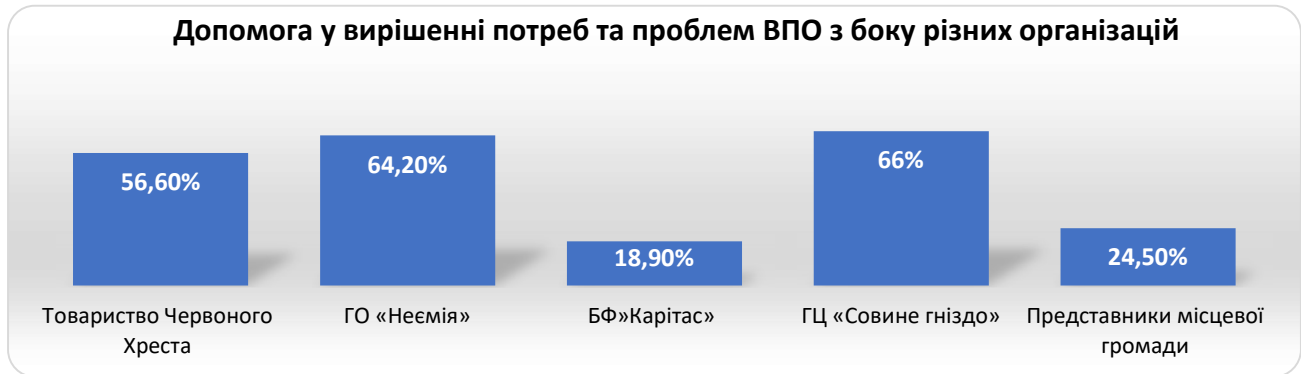

Рис.3. Організації, які допомагали у вирішенні потреб та проблем жінок ВПО на Закарпатті

Перед 41,5% опитаних постала проблема пристосування і адаптації до нових умов існування після переїзду, а 58,5% відповіли, що ні.

Щодо блоку питань, які саме проблеми постали перед ВПО після переїзду відповіді розподілились наступним чином: 45,3% вказали на проблему матеріального забезпечення після переїзду; 26,4% опитаних вказали

на проблему нестачі продуктів харчування та необхідного одягу після переїзду; 24,5% вказали на проблему втрати власного житла (за пропискою) після переїзду; 37,7% вказали на проблему тимчасового житла на території України після переїзду; 30,2% виділили проблему працевлаштування на постійній основі (рис.4).

Рис.4. Проблеми жінок ВПО після переїзду на Закарпаття

Щодо проблем, які все ще залишились після переїзду, то 26,4% опитаних вказали, як все ще актуальну проблему офіційного працевлаштування; 41,5% вказали актуальною проблему відсутності постійного або власного житла на території України; лише 7,5% опитаних вказали актуальною проблемою офіційної

реєстрації і визначення правового статусу ВПО; 26,4% виділили актуальною проблема отримання грошової допомоги від держави; 20,8% зазначили актуальною проблему байдужості чи недружнього ставлення до них місцевих жителів (рис.5).

Рис.5. Проблеми жінок ВПО після переїзду на Закарпаття, які все ще актуальні

Щодо планів на майбутнє, то 52,8% опитаних планують повернутись на територію, з якої виїхали; 45,3% опитаних планують залишитись в м.Ужгород; 1,9% мають наміри виїхати за кордон. На запитання чи подобається жити в м.Ужгород, опитані вказали бали: 50,9% – «5»; 28,3% – «4»; 20,8% – «3».

Щодо блоку питань про ставлення ужгородців до опитаних нами жінок ВПО, то відповіді були наступними:

– ставлення до ВПО у державних закладах було оцінено на «5» – 26,4% опитаних; на «4» – 34%; на «3» – 32,1%; по 3,8% відповідно на «2» і «1»;

– ставлення до ВПО у медичних закладах було оцінено на «5» – 49,1% опитаних; на «4» – 26,4% , на «3» – 18,9%; на «2» – 5,7%;

– ставлення до ВПО у розважальних закладах було оцінено на «5» – 50,9% опитаних; на «4» – 34%; на «3» – 15,1%.

Висновки. Соціальна адаптація до нових умов такої категорії населення як жінки ВПО проходить на Закарпатті в досить сприятливих умовах. Органи державної влади, які опікуються даною категорією населення, знайшли опору в багаточислених громадських, благодійних, релігійних організаціях та фондах, які

спонсоруються як українськими так і закордонними меценатами. Саме на Закарпатті було розгорнуто потужну систему допомоги та підтримки ВПО з боку недержавного сектору. Головними проблемами які залишаються все ще актуальними і які виділяють самі ВПО, які вони не можуть вирішити самостійно є проблема відсутності житла на території України, офіційного працевлаштування та матеріального забезпечення від держави. Трохи менше половини ВПО мають наміри залишитись на Закарпатті, тому вказані ними проблеми доведеться вирішувати найближчим часом для сприяння успішній адаптації та інтеграції до нашої громади. З початком повномасштабного вторгнення Закарпаття втратило багато мешканців у зв'язку з масовою міграцією, тому інтеграція працездатного населення з числа ВПО повинна стати пріоритетним напрямком політики органів місцевої влади, це і забезпечення житлом, мікро грантами на власну справу, відкриття нових шкіл, садочків, медичних закладів, вдосконалення інфраструктури міст та сіл Закарпаття. Подальше дослідження процесів адаптації та інтеграції ВПО в Закарпатський соціум має стати відповіддю на виклики суспільства та лише сприятиме розвитку Закарпатського регіону.

Список використаної літератури

- Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь). Київ: НАН України, 2015. 363 с.
- Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції. Наукова доповідь за ред. канд. соціол. наук О.М.Балакіревої. Київ: НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2016. 140 с.
- Жданович Ю.М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. Вип.21 (1). С.204-214.
- Тітар І.О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. Український соціум. 2016. Вип.4 (59). С.57–68.
- Юрків Я.І., Луканов Д.В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. Вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. Вип.1 (48). С.469–472.
- Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>. (дата звернення 26.02.2024).

References

- Libanova, E.M., Horbulin, V.P., & Pyrozhkov, S.I. (2015). *Polityka intehratsii ukraïnskoho suspilstva v konteksti vyklykiv ta zahroz podii na Donbasi* [The policy of integration of Ukrainian society in the context of challenges and threats of events in Donbas]. National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian)
- Balakiyeva, O.M. (2016). *Vymusheni pereselentsi ta pryimaiuchi hromady: uroky dlia efektyvnoi suspilnoi adaptatsii y intehratsii* [Forced IDPs and host communities: lessons for effective social adaptation and integration]. National Academy of Sciences of Ukraine, State University "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian)
- Zhdanovych, Yu.M. (2017). *Osoblyvosti adaptatsii ditei vymushenykh pereselentsiv* [Peculiarities of adaptation of children of forced

- immigrants]. *Theoretical and methodological problems of raising children and school youth*, 21 (1), 204–214. (in Ukrainian)
4. Titar, I.O. (2016). Poniattia ta kryterii adaptatsii y intehratsii vnutrishno peremishchenykh osib i umovy skasuvannia statusu pereselentsia [Concepts and criteria of adaptation and integration internally displaced persons and the conditions for canceling the status of a displaced person]. *Ukrainian society*, 4 (59), 57–68. (in Ukrainian)
5. Yurkiv, Ya.I., & Lukanov, D.V. (2021). Trudnoshchi sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii vrazlyvykh verstv vnutrishno peremishchenykh osib do novykh umov zhyttia [Difficulties of socio-psychological adaptation of vulnerable groups of internally displaced persons to new living conditions]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 1 (48), 469–472. (in Ukrainian)
6. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy [On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons: Law of Ukraine]. Dated by October 20, 2014. No. 1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 14.03.2024 р.

Стаття прийнята до друку 19.03.2024 р.

Riul' Viktoria

Candidate of Sociological Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Riul' Christian

Master Degree Student majoring in Sociology
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

SOCIAL ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED WOMEN IN THE TRANSCARPATHIAN REGION

Abstract. The article examines the social adaptation of IDP women in Transcarpathia after the full-scale invasion. The research aim is to study ways of adaptation of IDP women in a new environment, namely in the Transcarpathian region, to help solve the most important needs of IDP women at present, as well as many related, still unresolved problems. An analysis of the latest publications on this topic was carried out, as well as an analysis of the main concepts. social adaptation is closely related to the integration of the individual into the system of socio-psychological connections and relationships arising in the new social environment of life. At the same time, integration into the group is the result of successful adaptation of the individual. This interpretation of social adaptation most accurately, in our opinion, characterizes the social adaptation of internally displaced persons, because they significantly influenced all spheres of life in the new environment in which they found themselves. Tools for social adaptation of IDPs in a new environment were also identified, and a pilot study of women IDPs was carried out using a questionnaire using Google forms with subsequent data analysis in SPSS. The majority of IDPs are women with children, pensioners, people with disabilities, and health problems. It is extremely difficult for these categories of IDPs to adapt to a new social environment, therefore the work of many social services, crisis centers, religious (Caritas), and charitable organizations (Red Cross, Nehemiah, Owl's Nest) has been activated, and deployed in the region. A little less than half of the IDPs intend to stay in the Transcarpathian region, so the problems indicated by them will have to be solved soon in order to promote successful adaptation and integration into our community.

Key words: social adaptation, integration, tools of social adaptation, internally displaced people, problems and needs of IDPs.